

Buhara-Bombay- Bursa hattında dervişlerin seyr ü seferi

Mustafa KARA

Giriş

Buhara'dan
Bombay'a
inen hattın
İslâm mesajı
ile tanışması-

nın çok erken dönemlerde olduğu bilinmektedir. Bu bölge aynı zamanda Müslüman Türklerin yaşadığı, devletler kurduğu coğrafya parçalarından biridir. Hindistan olarak bilinen Güney Asya, Türkistan olarak meşhur olan Orta Asya ile Küçük Asya diye tanınan Anadolu arasında çok eski yıllara dayanan ilmî ve ticarî bağlar vardır. Bu araştırmada ilmî kültürel bağların alt başlıklarından biri olan tasavvufî bağlar ele alınacak ve sözkonusu şehirleri birbirine bağlayan bazı kişi ve kurumlar tanıtılacaktır.

Tasavvufî kültürün önemli şahsiyetlerinden olan Beyazıd-ı Bistami'nin (ö. 234/848) müridi Ebû Ali Sindî, Hindistanlı olduğu gibi, Hallâc-ı Mansur da (ö. 309/921) Hindistan ve Türkistan'ı söz ve sohbetleriyle ihyâ eden dervişlerden biridir. Güney Asya'nın en yaygın tarikati Çiştîye'nin pîri Muînuddin Çiştî (ö. 634/1236) Horasanlıdır. Bölgenin en meşhur sûfilerinden Nizameddin Evliyâ'nın (ö. 725/1325) babası Buharalı olduğu gibi, en meşhur halifesi şair, mûsikîşinas Emir Hüsrev Dihlevî'de Türk'tür.

XIV. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin kurulması, 1326'da Bursa'nın, 1354'te Avrupa yakasında Gelibolu'nun fethedilmesiyle bu kalbî ve ticarî alışverişler yeni imkân ve mekânlar elde etmiştir.

Yadigâr-ı Şemsî'nin verdiği bilgiye göre Buhara ve Hindistan'ın dervişleri daha Bursa fethedilmeden önce bu topraklara gelmiş ve gönül fetihlerine başlamışlardır:

“Kutbu'l-irşâd gavsu'l-emcâd Hazret-i Abdal Murad kuddise sırruhû, Buhâriyyu'l-asıldır. Bursa'nın fethinden evvel mahdûmı Abdal Mehmed ile gelerek el-yevm türbe-i âlileri bulunan mevkide ikamet ider-

ler imiş.”¹ “Hindîler kalenderhânesinin bânisi Mehmed Şemseddin el-Hindî nâm zattır. Mûmâileyh kable'l-feth Bursa'ya gelerek kal'anın hâricinde ikâmet itmekte iken (...)”²

Bursa'da hizmet veren Gâr-ı Aşıkân Dergâh'ı için aynı kaynaktan Mehmed Şemseddin Efendi şu bilgileri veriyor:

“Kadîmen bir zâviye olub Buhara Kalenderhânesi nâmı verilmiştir. Ekser Buhara ve Afgan seyyahı ikâmet idermiş. Pınarbaşı'nda hatibi bulunduğum İzzettin Bey câmi-i şerîfi ittisâlindeki zâviyeye Özbekiyye ve buna da Buhara Kalenderhânesi diyorlar. Hindî kalenderler için Üçkozlar rehğüzârında bir zâviye vardır. Rivâyete nazaran Hz. Emir Efen-dimiz'in [Emir Sultan] Bursa'ya teşriflerinde işbu Gâr-ı Aşıkân'da birkaç vakit misafir olmuşlar imiş.”³

Buhara'dan Bursa'ya olan derviş akını XIV. yüzyılın son senelerinde Emir Sultan ile zirveye ulaşmış, Peygamber torunu bu derviş ile Osmanlı başkenti farklı bir atmosfer yakalamıştır. Sözkonusu atmosferi, çağdaşı olan şair Ahmet Paşa nazma dökmekte gecikmemiştir. Ahmet Paşa, Emir Sultan'ı övmek için kaleme aldığı 63 beyitlik şiirinde onu diyâr-ı Rum'a doğru akan ulu bir derya olarak görmektedir:

Ne aktı Rum'a bir ulu deryâ senin gibi

Ne âleme getirdi Buhara senin gibi

Beş bölümlük tercî-i bendde tekrar edilen beyit ise şu şekildedir:

Ey âlem-i velâyete sultân olan Emir

Vey milk-i Rum'a rahmet-i Rahmân olan Emir⁴

Emir Buharî'ye duyulan muhabbet asırlar ilerledikçe artmış ve âdetâ Buhara ile Bursa özdeşleşmiştir.

Kepecioğlu'nun verdiği bir başka renkli bilgiye göre, Hindistan'dan gelen Hindî Baba (ö. 1190/1776) kırk yıl Emir Sultan'ın türbedarlığını yapmıştır.⁵

1 Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları: Yedigâr-ı Şemsî*, nşr. M. Kara-K. Atlansoy, İstanbul 1997, s. 265. Hindistan, Pakistan ve Afganistan bölgesinin tasavvuf kültürü hakkında bkz. A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul 2001, s. 335 vd. Ayrıca bkz. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1940.

2 Mehmed Şemseddin, *Yedigâr-ı Şemsî*, s. 589; ayrıca Abdal Murad için bk. Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, BEEK (Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi), c. II, s. 246.

3 Mehmed Şemseddin, *Yedigâr-ı Şemsî*, s. 589.

4 Ahmet Paşa, *Dîvân*, nşr. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992, s. 30.

5 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, c. II, s. 246.

İlk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Gazneliler, Kuzey Hindistan'dan kuzeyde Aral Gölü'ne kadar uzanan bölgede 963-1186 yılları arasında hakimiyetlerini sürdürmüş, kültür ve medeniyetimiz için önemli eserler vücuda getirmişlerdir.⁶ Babürlüler Devleti ise konumuz açısından daha dikkat çekicidir.⁷

I. Bâbüür ve *Bâbüürnâme*

Hindistan bölgesinde kurulan ve 1526-1858 yılları arasında hayatiyetini sürdüren Babürlüler Devleti'nin en önemli şahsiyetlerinden biri Bâbüür Şah'tır. 1483 yılında Fergana'da doğan, Fergana ve Kâbil emirliklerinden sonra kendi adıyla anılan devletin temelini atan Bâbüür, aynı zamanda şair ve yazardır. Bir devlet başkanı olarak otobiyografisini *Bâbüürnâme* adıyla yazan⁸ ender simalardan biri olan Bâbüür Şah, *Divân*'ıyla Çağatay Türkçesi'nin Ali Şir Nevâî'den sonra ikinci büyük şahsiyeti olarak kabul edilmektedir. *Aruz Risâlesi*'nden başka, oğlu Kâmran Mirzâ'ya Hanefî fikhının esaslarını öğretmek için kaleme aldığı *Mübeyyen* isimli bir eseri daha vardır.

Bâbüür Şah, *Bâbüürnâme*'de babası Ömer Mirzâ'yı şöyle tanıtmaktadır:

“Hanefî mezhebinden olup temiz itikatlî bir adamdı. Beş vakit namazını bırakmazdı. Kazaya kalanları da hayatta iken kılmıştır. Çok defa yüksek sesle Kur'ân okurdu. Hoca Ubeydullah Hazretleri'nin müridi idi ve sohbetleriyle çok müşerref olmuştu. Hoca Hazretleri de ona ‘Oğlum’ diye hitap ederdi.”⁹

Bâbüür'ün konumuzu ilgilendiren en önemli faaliyeti ise hayranı olduğu Ubeydullah Ahrâr'ın *Risâle-i Vâlidîyye* isimli Farsça risâlesini 10 günde 243 beyit halinde nazmen Türkçe'ye çevirmesidir.¹⁰ Risâleyi

6 Bkz. Erdoğan Merçil, “Gazneliler”, *DİA*, c. XIII, s. 480.

7 Hint alt-kıtasında kurulan diğer devletler için bk. Azmi Özcan, “Hindistan”, *DİA*, c. XVIII, s. 80.

8 Bâbüür Şah, *Bâbüürnâme*, nşr. Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1943-1946. Metnin orijinalini Şinasi Tekin ve Gönül Tekin ABD'de neşretmiştir (1993). Bâbüür ve Babürlüler hakkında geniş bilgi için bkz. Enver Konukçu, “Bâbüür”, *DİA*, c. IV, s. 395 vd.

9 Bâbüür Şah, *Bâbüürnâme*, s. 11. Ubeydullah Ahrâr, Osmanlı padişahı Fatih'in rüyalarına girecek kadar meşhur bir gönül adamı idi. Ahrâr'ın yanında yetişen Abdullah Simâvi ile Nakşibendî kültürü Osmanlı dünyasına ve Balkanlar'a ulaştırmıştır; bkz. Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 2001, s. 165.

10 Fuat Köprülü, “Bâbüür'ün Şiirleri”, *Millî Tettebbûlar Mecmuası*, sy. 1 (1331/1915).

doksan yıl önce neşreden Fuat Köprülü onu şöyle takdim etmektedir:

“899 sene-i hicriyesinde henüz on beş yaşında iken Fergana’da babasının tahtına çıkarak türlü türlü hâdiselerle malî pür-şeref bir hayat geçiren ve Hindistan’da Avrupa müverrihlerinin ‘Büyük Moğol Saltanatı’ ünvanını verdikleri muazzam hükümeti tesise muvaffak olan Timur ahfâdından Zahiruddin Muhammed Bâbüür Şah onuncu asr-ı hicrîde yetişen Çağatay üdebâsının belki en mühimidir. Şark ve Garb’da pek maruf olan *Bâbüür-nâme*’sinden başka Türkçe mühim bir *Dîvân-ı eş’âr* bırakan Bâbüür Şah’ın şiirleri şimdiye kadar her nedense o derece şâyi olmamıştır (...)”¹¹

1530’da bugün Hindistan sınırları içinde kalan Agra’da vefat eden, altı ay sonra vasiyeti gereği bugünkü Afganistan’ın başkenti Kâbil’e nakledilen Bâbüür’ün mezarı üzerine, 1646 yılında Şah Cihan tarafından mütevazı bir türbe yaptırılmıştır.¹²

A. *Risâle-i Vâlidîyye*

Ali Fuat Bilkan’ın yardımıyla *Risâle-i Vâlidîyye*’nin bazı beyitlerini¹³ ve açıklamalarını okuyabiliriz:

*Hak ta‘âlâğa diyin hamd ü sipâs
Kûnhîga yitmes anıng velm ü kıyâs*

(Hak Teâlâ’ya hamd ve şükredin. Onun aslını anlamaya hayal ve mukayese gücü yetmez).

*Hâlık u Kâhir u Sübhân u Azîm
Râzık u Kâdir u Rahmân u Rahîm*

(O, Hâlık [yaratan], Kâhir [kahreden], Sübhân [her türlü eksiklikten uzak], Azîm [büyük], Râzık [rızk veren], Kâdir [kudret sahibi], Rahmân [dünyada mü’min, kâfir herkese rahmet eden], Rahîm’dir [âhirette sadece mü’minlere rahmet eden]).

*Evvelîdür ki bidâyet anga yok
Âhırîdür ki nihâyet anga yok*

(O, en evvel, ilk olandır ki onun başlangıcı yoktur. O en son olandır ki, O’nun nihâyeti de -tıpkı başlangıcı gibi- yoktur).

11 Köprülü, “Bâbüür’ün Şiirleri”.

12 2002 yılında ziyaret ettiğimiz türbe perişan durumdaydı. Dünyanın mimarî şaheserlerinden biri olan Tac Mahal de Şah Cihan tarafından karısı Ercü-mend Banu Begüm için Osmanlı mimarı Muhammed İsa’ya yaptırılmıştır.

13 Ali Fuat Bilkan, *Bâbüür Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi*, İstanbul 2001, s. 39 vd.

*Yok turur hiç şerîki işige
Ohşamas hiç nimege hiç kişige*

(O'nun işine ortak yoktur. O Vâhid'dir, O hiçbir nesneye ve kişiye benzemez).

*İhtiyâcı kişige yoktur anıng
Yâr u yâver işige yoktur anıng*

(O'nun kimseye ihtiyacı yoktur. O, Ganî'dir, O'nun yardımcıya ihtiyacı yoktur. O muhtaç değildir, O Sameddir).

*Artmaydur hem bolmaydur hem
Bar idi bar durur u bolgusu hem*

(O artmaz ve eksilmez. O noksanlardan uzaktır. Kuddûs'tür. Var idi, vardır ve var olacaktır. Hayy'dir).

*Til anıng hamdide kâsırdur bil
Bil anıng hamdide kâsırdur til*

(Dil O'na şükretmede yetersizdir bil. Bil ki O'nun şüküründe yetersizdir dil).

Hazret-i Resûl Na'tı Sallallâhu Aleyhi ve Selem

*Yâ habîb-i Arabî-yi Kureyşî
Gam u derding manga şadî vü boşî*

(Ey Kureyşli Arabî sevgili! Senin aşkınla çektiğim gam ve dert, benim için gönül ferahlığı ve hoşluktur).

*Çerhining gerdişi meyling birle
Barı halk oldu tufeyling birle*

(Feleğin dönüşü senin aşkınladır. O varlığını senin varlığına borçludur. *Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk*: Sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım [Kudsî hadis]).

*Enbiyâ hayliga server sinsin
Cümle-i halkga rehber sinsin*

(Peygamberlerin başı sensin. Cümle halka rehber sensin).

*Min besî kâhil ü yol asru yırak
Ömr köp kıska vü yol uzunrak*

(Ben gayretsiz ve yol fazlaca uzak. Ömür çok kısa ve yol çok daha uzun).

*Min-i güm-râbka körset bir yol
Mini maksûdka yitküргеy ol*

(Ben yoldan çıkmışa bir yol göster. Beni maksada ulaştırıcı ol).

*Koyma Bâbürne bu birmân birle
Çâre kıl derdiga derman birle*

(Bâbüre bu ümitsizlikte bırakma. Onun derdine derman ile çare kıl).

Risâle Nazmının Sebebi

*Hazret-i Hâce Ubeydullahdan
İşit ol sırr-ı Hudâ âğehdim*

(Hak sırlarını âlim bir kişi olan Hoca Ubeydullah Hazretleri'nden işit).

*Hâceler hâcesi ol Hâce Ubeyd
Hâdim ü çâkeri Şiblî vü Cüneyd*

(Hocaların hocası Hoca Ubeyd'dir. Şiblî ve Cüneyd-i Bağdadî onun hizmetçisi ve kölesidir).

*Hâlet ü mertebesi zâbirdür
Vasf u tarifde til kâsırdur*

(Onun keyfiyeti ve mertebesi açıktır. Onun vasfı ve tarifinde dil âcizdir).

*Atası kılğan üçün teklifi
Kıldı anıng atıga telifi*

(Atası böyle bir kitap yazmasını teklif ettiği için onun adına telif etmiştir).

*Tâlib il tilige mezkûr durur
Vâliyye bile meşhûr durur*

(Ey tâlip, *Vâliyye* adıyla meşhur olan eser, başka bir dilde [Farsça] yazılmıştır).

*Her söz anda ki anga min yitsem
Yitti könglümge anı nazm itsem*

(Ondaki her söze ulaşısam, gönlüme ulaştığımda da onları şiirleştiresem).

*Ta ki bolgay manga hüşyârlığı
Uykuluk könglüme bîdârlığı*

(Ta ki uykulu gönlüme uyanıklık ve bana akıllılık olsun).

*Yana bu nazm okusa her tâlib
Könglining ragbeti bolgay gâlib*

(Bu nazmı okuyan her tâlibin gönlündeki istek kuvvetlenir).

*Ragbet iylep anga feyzi yitse
Tîrelîk könglidin aning kitse*

(Buna rağbet eyleyip feyzine ulaşmanın gönlündeki bulanıklık gitsin).

*Feyzidin manga yitişkey eseri
Bî-haber könglüme bolgay haberi*

(Bana feyiz eseri yetişecek ve habersiz gönlüme haberi ulaşacak).

*Yana okuguçularğa ol ân
Zabt kulmakka idi nazm âsân*

(Yine okuyuculara nazm ezberlemek daha kolay idi).

*Bu digenler manga boldı takrîb
Muni nazm ittim ü birdim tertîb*

(Bu denenleri tahmin ederek eseri nazma aktardım).

*Bakmagıl sözlegüçining özige
Özini koy nazar itkil sözige*

(Bunları söyleyenlerin kendisine değil, söylediği sözlere nazar kıl).

*Söz mining irmes alarningdur bil
Mini bilgil (ki) mütercim hâsıl*

(Bu sözler benim değil, onlarındır bunu bil. Nihayet benim bir mütercim olduğumu unutma).

XVI. yüzyılda Hindistan'da var olan Türkçe hakkında bize bilgi veren *Risâle-i Validiyye*'nin son üç beyti şöyledir:

*Li'llâhi'l-hamd söz aytıldı tamam
İhtitâmğa yitişti bu kelâm*

(Allah'a şükür ki söz tümüyle söylendi ve kelâm sona erdi).

*Kâbil ilge sözini makkûl it
Âmil ilge özini ma'mûl it.*

(Kabul edene sözünü beğendir. Çalışan, gayretli kişiye özünü işle).

*Bil tüketkende bu söz bî-kem ü bîş
Yıl tokuz yüz idi vü otız bîş.*

(Bil ki bu söz ne eksik ve ne de fazla bir biçimde, tam olarak sona erdiğinde yıl dokuz yüz otuz beş idi).

B. Bâbüür Şâh *Risâle-i Vâlidîyye*'yi Niçin Tercüme Etti?

Bâbüür ciddi bir rahatsızlık geçirdiği günlerde *Risâle-i Vâlidîyye*'yi tercüme etmesini anlatırken *Kasîde-i Bürde*'ye işaret etmektedir. Bilindiği gibi *Kasîde-i Bürde*'nin Mısırlı şairi Bûsîrî (ö. 655/1296) felç olunca şifa için Allah'a dua eder. O gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Resûl-i Ekrem ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bûsîrî: "Ya Resûlallâh ben sizin için birçok kaside yazdım, hangisini istersiniz?" deyince Hz. Peygamber kasidenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine şair kasidesini okumaya başlar. Resûlullâh da onu sonuna kadar dinler. Bitince de hırkasını (*bürde*) çıkarıp şairin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Bûsîrî uykudan uyanınca vücudunda felçten eser kalmadığını fark eder.¹⁴

Bâbüür ise *Risâle-i Vâlidîyye*'yi tercüme edişini şöyle anlatmaktadır:

"Âdinâ küni aynıng yegirme üçide harâratı bedenimde zahir boldı, anda kim jum'a nemâzını masjide taşıvış bile ötedim. Namaz-ı peşin ihtiyâtını kelip kitâphâne bir zamândın song meşakkat bile ötedim. İndi yekşembe küni ısıtıp azrag tepredim. Şişembe giçesi Sefer aynıng yigirmi yidisinde Hâce 'Ubeydullahning Vâlidîyye risâlesini nazm kılmak hâtırımğa ketçi. Hazretning rûhuga ilticâ kılıp gönglümğa giçürdüm kim eger bu manzûr ol hazretning makbûlı bolur hod naçûk kim sâhib-i Kasîde-i Bürdening kasidesi makbûl tüşüp özi iflic marazıdın halâs boldı, min dağı bu 'ârizadın kutulup nazmıning kabûlığa delili bolğusudur. Uşbu niyyet bile remel-i müseddes-i mahbûn arûz u darbgâh ebtergâh mahbûn manh ûf veznide kim Mevlânâ Abdu'r-rahman Câmîning Subha'sı hem bu vezneddür, risâle nazmığa şürû' kıldım. Hem uşal giçe on üç beyt ayıldı. İltizâm yosunluk künde on beyttin kemrak ayılmas idi. Gâlibâ bir kün terk boldı. Ötken yıl ve her mühmel mundak âriza kim boldı akalli bir ay kırk günge tarttı. Tengri 'inayeti bile hazretning himmetidin pencşembe günü aynıng yigirme tokuzıda andaki efsürde boldı. Özge bu 'ârizadın halâs boldum. Şenbe günü Rebî'u'l-evvel aynıng sekizinde risale sözlerining nazm kılmağ ihtitâmığa yiti. Bir kün ellig iki beyt ayıldı."¹⁵

II. Murad-ı Buharî Nakşibendî

Buhara-Bombay-Bursa hattının XVIII. yüzyıldaki en önemli seyyahı, Buhara'da doğan, Hindistan'da tasavvufi terbiyesini tamamlayan, Bursa'da sohbet halkası kuran Murad-ı Nakşibendî'dir.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde", *DİA*, c. XXIV, s. 568.

¹⁵ Bilkan, *Bâbüür Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi*, s. 14.

Hindistanlı İmam-ı Rabbânî'nin oğlu Muhammed Masum'un, konumuzu ilgilendiren iki halifesi vardır ve ikisi de Buharalıdır: Ahmed-i Buharî ve Murad-ı Buharî. Birinci isim, eşkıya ile girdiği mücadelede kolunu kaybettiği için Yekdest Ahmed diye meşhur olmuş, Murad-ı Buharî'nin ise çocuk yaşta geçirdiği felç sebebi ile ayakları sakat kalmıştı.

Yekdest Ahmet Cüryanî Buharî 1119/1709'da Mekke'de, Murad-ı Buharî ise 1132/1720'de İstanbul'da vefat etmiştir. Yekdest Ahmet Efendi'nin İstanbul'a ulaşan üç halifesi bilinmektedir. Biri Semerkantlı, biri Tokatlı, diğeri Kırmıdır:

1. Muhammed Semerkandî (ö.1117/1705)
2. Mehmed Emin Tokâdî (ö.1158/1745)
3. Ahmed Kırmî (ö.1156/1753)

Mora'lı Ahmed Hatem (ö. 1168/1755) de ondan feyz alanlardan-
dır. Muhammed Edirnevî (ö.1130/1718), Semerkandî'nin; meşhur
Mustakimzâde (ö.1202/1788) ise Tokâdî'nin halifesidir.

Murad-ı Buharî'nin halifelerinden oğulları dışında Kilisli Ali Efendi, Bursalı Karababazâde, Erzurumlu Feyzullah Efendi, Buharalı Rahmetullah Efendi (ö. İstanbul, 1165/1751) sayılabilir.

Türkistan-Hindistan-Diyâr-ı Rum bölgesinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Murâd-ı Buharî'nin hayatında büyük sıkıntılar, dervişlerin ifadesiyle celâlî tecelliler de vardır. Eyüp'teki dergâhı kurduktan sonra dönemin bazı yöneticileriyle ters düşmüştür.

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, Şeyh Efendi'yi İstanbul dışına çıkarabilmek için "hacca gitmek istiyor" gerekçesiyle deniz yoluyla sefere çıkarmıştır. Alanya'da karaya çıkartılarak bir anlamda ölüme terk edilen Buharî, Konya-Kütahya yoluyla Bursa'ya ulaşmıştır.

1711-1717 yılları arasında Bursa'da geçen sıkıntılı dönemden sonra üçüncü ve son defa İstanbul'a geçmiştir.

A. Murad-ı Buharî'nin Türkçe Eserleri:

1. *Mecmuat*: Sohbetlerinden tutulan notlarından meydana gelmiştir.¹⁶
2. *Menâkıb ve Takrîrât*: Bursa'da geçen yıllar esnasında Temenna (Temenye) semti Menteş bahçesinde yaptığı sohbetlerden Hüseyin Lâdikî isimli dostunun tuttuğu notlardan meydana gelmiştir.¹⁷

¹⁶ Bayezit Devlet Ktp. Veliyyuddin Efendi, nr. 1780.

¹⁷ Murad Demir, *Murad-ı Nakşibendi ve Menâkıbı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1998.

3. *Risâle-i Nakşibendiye*: Bursa’da Karababazâde İbrahim Efendi’nin tuttuğu notlardan meydana gelen bir eserdir.¹⁸

B. Murad-ı Buharî’nin Diğer Eserleri

1. *Camii Müfredâtı’l-Kur’ân*: Arapça, Farsça, Türkçe dillerine hakim olan Buharî, bu eserinde üçünü de kullanmıştır.¹⁹
2. *Silsiletü’z-Zehab*: Türkçe Arapça şerhleri vardır.²⁰
3. *Mektûbât*: Arapça’dır.²¹
4. *Lübsü’l-Hırkati’l-Kâdiriyye*²²

III. Abdülkâdir-i Belhî

Bugün Afganistan sınırları içinde kalan Belh şehrinden İran, Konya, Bursa üzerinden İstanbul’a ulaşan bir nakşî-müceddidî, melâmî derviş de Abdülkâdir-i Belhî’dir. Babası Süleyman Efendi’nin 1887’de vefat etmesinden sonra İstanbul Eyüp’teki dergâhta postnişin olan Belhî, nakşî-melâmî sadânın bu topraklardaki son temsilcilerinden biri olmuştur. 1923’te vefatından sonra oğlu Ahmet Muhtar Efendi (ö. 1933) aynı hizmeti sürdürmüştür.²³ Abdülkâdir-i Belhî’nin Farsça eserleri şunlardır:

1. *Esrârü’t-Tevhîd*: 223 beyittir. Selanik valisi Mehmed Nazım Paşa (Nazım Hikmet’in dedesi) tarafından nazmen tercüme edilmiş ve İstanbul’da 1331 tarihinde basılmıştır.
2. *Dîvân*: Farsça, Çağatayca ve Anadolu Türkçesi’yle şiirler ihtiva eder.
3. *Yenâbiu’l-Hikem*: 11000 beyit olup, 1902’de tamamlanmıştır.
4. *Künûzü’l-Ârifîn*: 5453 beyit olup, 1905’te tamamlanmıştır.
5. *Gülşen-i Esrâr*: 6876 beyittir. Son dört eserin nerede olduğu bilinmemektedir.
6. *Sunûbât-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniyye*: 2260 beyittir (İ.Ü. Ktp. İbnülemin, nr. 3360).

18 Bayezid Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 1780.

19 Süleymaniye Ktp. Tekkeler-Murad, nr. 25.

20 Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr. 3212.

21 Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, nr. 246.

22 Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, nr. 474.

23 Geniş bilgi için bkz. Nihat Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî”, *DİA*, c. I, s. 231.

IV. Şeyh Murad Tekkesi ve Hindîler Tekkesi

Murad-ı Buharî Dergâh-ı Şerîfi adıyla da bilinen müessesede post-nişin olarak hizmet veren dervişlerin isimleri şöyle sıralanabilir.²⁴

Murad Buharî	1122/1710
Kilisî Ali Efendi	1147/1734
Sırrî Ali Efendi	1169/1755
Gelibolulu Mustafa Efendi	1176/1762
Çanakhisarlı Mehmed Efendi	1199/1784
Mehmed Efendi	1208/1793
Hasan Efendi	?
Mehmed Efendi	?
Hisarî Hüseyin Efendi	1236/1820
Mehmed Es'ad Efendi	1260/ 1844
Feyzullah Efendi	1284/1867
Süleyman Belhî	1294/1877
Abdulkâdir-i Belhî	1341/ 1923

Nakşibendiye'nin İstanbul'da kurulan en eski tekkelerinden biri olan Aksaray'daki Hindîler Tekkesi'nin, Hâce İshak Buharî-i Hindî'nin arzusu üzerine Fatih Sultan Mehmet tarafından XV. yüzyılda yaptırıldığı bilinmektedir. Üsküdar'daki Hindîler Tekkesi ise Seyyid Feyzullah Hindî tarafından 1150/1738 tarihinde faaliyete geçirilmiştir.²⁵

Behmenî hanedanından Sultan III. Mahmut Şah, Fatih'i gayretlerinden dolayı tebrik ederken, veziri Mahmud-ı Gavan'ın girişimleriyle Osmanlılar'la olan ticarî ilişkiler gelişmiş ve Bursa'da bir koloni oluşmuştu.²⁶

Mevlevî tarikatına mensup olan Ahmed-i Rûmî Anadolu'dan Hindistan'a bu kültürü taşıırken, Pencaplı Abdullah Dehlevî'nin yanında yetişen Hâlid-i Bağdâdî (ö. Şam, 1241/1826) ile oluşmaya başlayan Hâlidîye kolu Osmanlı'nın son yüzyılında en canlı "yol"lardan biri olmuştur. Mûsikîşinas Abdülkâdir Töre'nin (ö. 1946) babası olan

24 Zakir Şükrü, "Mecmua-yı Tekâyâ", nşr. Şinasi Akbatu, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, c. IV (İstanbul 1980) s. 96; İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, nşr. Şinasi Akbatu, c. I (İstanbul 1930), s. 26.

25 M. Baha Tanman, "Hindîler Tekkesi", *DİA*, c. XVIII, s. 67.

26 Özcan, "Hindistan", s. 81.

Seyyid Yakub Kaşgârî, *Fusûs* şârihi olup İstanbul'da Bosnalı Tevfik Efendi'den feyz almış ve XIX. yüzyılın son senelerinde Delhi'de vefat etmiştir.

Özbekî, Kaşgârî, Afganî isimleriyle hizmet veren tekkeler gerek İstanbul, gerekse Bursa'da özellikle Buhara, Afganistan-Hindistan bölgesinden gelen misafir, tüccar ve dervişlere kucak açmış, sözkonusu tekkelerde şeyh olan zatların o bölgenin dillerini bilen kişilerden olmasına da dikkat edilmiştir.²⁷

Buhara, Bombay, Bursa üçgeninde cevelân eden ortak tasavvufî kültürün bir göstergesi de silsilelerde ortaya çıkmaktadır. Buhara merkezli Nakşibendiye'nin silsilenâme ve icâzetnâmelerinde Hindistan merkezli Çiştîye'nin adı da geçmektedir. Bir başka ifade ile Nakşî dervişleri, aynı zamanda Çiştî dervişidir. Bu gelenek bugün de devam etmektedir.

V. Bursa Cizyedârzâde Zâviyesi ve Kütüphanesi

Buharalı Bahâuddîn Nakşibend'in (ö. 791/1389) fikir ve yorumlarıyla oluşmaya başlayan Nakşibendilik, yukarıda sözü geçen Taşkentli Ubeydullâh Ahrâr'ın (ö. 895/1490) yanında yetişen dervişlerle yaygınlık kazanmıştır.²⁸

Tarikat, XVII. yüzyılda *Mektûbât* sahibi Hindistanlı İmam Rabbânî'nin (ö. 1034/1625) dergâhında yetişen sûfîlerle yeni bir döneme girmiş, Rabbânî'nin *Müceddid-i Elf-i Sâni* (İkinci Bin Yılın Yenileyicisi) lakabından hareketle tarikatın Müceddidiye kolu tarih sahnesine çıkmıştır.²⁹

Murad-ı Buhârî'nin himmet ve gayretleriyle İstanbul Eyüp'te kurulan dergâhtan kısa bir süre sonra Cizyedârzâde Hüseyin Ağa tarafından kurulan vakfiye ile bu kültür Bursa'ya ulaşmıştır. Bir başka ifade

27 XIV. yüzyılda Tarsus'ta kurulan zâviyeler bu tür dergâhların en eski örneklerinden biridir; bkz. Halim Baki Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zâviyelerinin Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi* (VD), sy. 6 (1965), s. 45. Hindistan-Osmanlı ilişkileri ile Hindistan hilâfet hareketi için bkz. Azmi Özcan, "Hilâfet", *DİA*, c. XVII, s. 546 vd.

28 Geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, İstanbul 2002. *Nefehâtü'l-Üns*'ün müellifi Molla Câmî, Ahrâr'ın yanında yetişenlerden olduğu için müridini ve müridlerini genişçe tanıtmıştır.

29 Geniş bilgi için bkz. İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik*, Ankara 2004.

ile Türkistan ve Hindistan'ın; Buhara ve Bombay'ın hoş kokusu, bu insanların himmet ve gayretleriyle Osmanlı'nın ilk başkentine vâsil olmuştur.

1174/1760 tarihli Cizyedârzâde vakfiyesinde Hindistanlı Rabbânî'nin oğlu Muhammed Masum'la ilgili olarak şu ifadeler kullanılmaktadır: “(...) Umdetü'l-evliyâ üsvetü'l-asfiyâ, cenâb-ı şeyh-i âlişân, bakıyye-i nakıyye-i hâcegân, sadrnişîn-i erîke-i cinân, vâsıl-ı bezm-i hâssu'l-hâs, encümend-i hizmet Şeyh Muradu'l-Masumî en-Nakşibendî kaddesallâhu esrârehû hazretleri (...)”

Vakfiyede daha sonra sıralanan binalar bize dergâh ve kütüphane merkezli bu külliyenin mimarî yapısı hakkında ipuçları vermektedir:

1. Sekiz bab hücre (ahşap)
2. Şeyh odası
3. Yemekhane
4. Hatm-i hâcegân için bir mahal
5. Matbah (Mutfak)
6. Kiler
7. Menzil (Şeyh evi)
8. Kütüphane³⁰

Vakfiyede kütüphanenin çalışma şartları ve dikkat edilmesi gereken hususlar da belirtilmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Haftada beş gün açık olacaktır (Cuma ve Sülesâ kapalı).
2. Yazın güneşin doğumundan iki, kışın bir saat sonra açılıp ikindi namazına kadar açık olacaktır.
3. Gelenlere iyi muamele edilecektir: “(...) ve tullâb ve küttâb gelub kitab istediklerinde hüsn-i muamele ile çıkarub birkaç defadır getir götür dersin deyu dilazârlık olunmayub, mescid-i şerifde mütala'a ve kitâbet ideler.”
4. Kitaplar, şeyh efendinin odası dâhil hiçbir yere çıkarılmayacaktır.
5. Kütüphane defteri şeyh efendinin nezdinde olacaktır.
6. İki hâfız-ı kütüb görevli olacaktır.
7. Hiç kimse gelmese dahi belirtilen saatlerde açık tutulacaktır: “Gerekse bir senede bir âdem gelüp kitap suâl itmeye.”

³⁰ Kütüphaneler ve tekke kütüphaneleri hakkında genel bilgi için bkz. İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, Ankara 1991.

Şimdi, İslâm dünyasında var olan iletişimin bir başka boyutuna temas edilebilir. Buharalı bir sûfînin, Hindistan'dan aldığı tasavvufî neşveyi İstanbul'a, oradan da Bursa'ya taşıyan dervişlerin kurduğu Cizyedârzâde Zâviyesi'nde bir başka tecellî zuhûra gelmiştir.

İslâm dünyasının Batı ucunda yaşayan Faslı Muhammed Cezulî'nin (ö. 870/1465) kaleme aldığı evrâd kitabı *Delâilü'l-Hayrât*'in³¹ vakfiyedeki yeri şöyledir: "(...) ve zâviye-i mezkûre sükkânı beş vakti cemaat ile edâ ve ba'de sâlâti's-subh yedi kıta mevkûfe *Delâilü'l-Hayrât* - tabbahdan mâ'adâ- yedi hücre sâkinleri külle yevmin birer hizb-i şerif kıraat ve yevm-i cum'ada yedi hatm-i delâil (...)". Bu tespite Atlas Okyanusu ile Hint Okyanusu'nun izdivâcı olarak bakılabilir.

Cizyedârzâde Zâviyesi'nde postnişîn olarak hizmet veren sûfîlerin isimlerini Mehmet Şemseddin Efendi *Yâdigâr-ı Şemsî*'de şöyle veriyor:³²

1. Kustahîzâde Efendi	(?)
2. Mahmud Efendi	1190/1770
3. Ahmed Efendi	1225/1810
4. Murad Efendi	1269/1852
5. İbrahim Rıfkî Efendi	1316/1898
6. Abdurrahman Efendi	1325/1907
7. Ahmed Efendi (Vekil)	1332/1913'ten sonra

Hisar içinde bulunan dergâh ve kütüphanenin yöneticisi olacak olan Şeyh Efendi ile ilgili vakfiye esasları onun hem şeyh hem de müderris olmasını şart koşmaktadır:

"Zâviye-i mezbûrede tarikat-ı âliye-i Nakşibendiye'den teslik-i sâlikîn ve tedrîs-i müteallimîne kâdir ve zâhir ve bâtını mamûr ulemâ ve sule-hâdan mu'temedun aleyh ve mütedeyyin bir kimse şeyh ve nâzır-ı kütüb tayin olunub meşihat-ı mezkûrenin tevcihi arz-ı mütevellî ile olub mutlaka meşâyih-ı kirâm vefât eylediklerinde mütevellî-i vakfın arzı ve âsitâne-i aliyyede Ebû Eyyüb Ensârî civarlarında Hangâh-ı Hazret-i Şeyh Murad Masûmî kuddise sırruhûda şeyh u seccadenişîn bulunan

31 Muhammed Cezulî, *Delâilü'l-Hayrât*, nşr. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1999. Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, "Cezulî, Muhammed b. Süleyman", *DİA*, c. VII, s. 515-516; a.mf., "Delâilü'l-Hayrât", *DİA*, c. IX, s. 113-114. 2004 yılında Fas'ın Merakeş şehrinde bulunan kabrini ziyaret ettiğimizde *Delâilü'l-Hayrât*'ı -bizdeki Mevlid gibi- makamla okuyan dostları dinlemiştik.

32 Bkz. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 307.

meşâyih-ı kirâmın marifetleriyle evsâf-ı mezkûre ile mevsûf olan bir zât-ı maarif-sıfata tevcih oluna (...)"

Tekke şeyhinin müderris olma şartı, zamanla bu müessesenin medreseye dönüşmesine sebep olmuştur. Bu noktada dergâhın vakfiyelerinden hareketle kitap ve kütüphane üzerinde durulması, ayrıca vakfiyede yer alan gayrimenkullerin bulunduğu mahalle isimlerinin sıralanması yerinde olacaktır.³³

Vakfiye ile kurulan dergâh ve kütüphanede, yirmi bilim dalına ait bin altı yüzden fazla yazma eser hizmete sunulmuştur. Tefsirden mantık ve tıbbaya kadar uzanan bilim dalları ve eser sayıları şöyledir:

Kütübü't-tefâsir	159
Kütübü'l-Kur'ân	37
Kitâbu'l-ehâdis	172
Kütübü'l-ulûmi'z-zevâcire	181
Kütübü'l-fıkıh	254
Kütübü'l-ferâiz	24
Usûl-i fıkıh	59
Kütübü'l-luğa	51
Kitâbü's-sarf	46
Kitâbü'n-nahv	132
Kitâbü'l-me'ânî	57
Kitâbü'l-mantık	35
Kitâbu'l-âdâb	19
Kitâbü'l-kelâm	71
Kitâbü'l-hikme	26
Kütübü'l-cüz'ıyyât	40
Kütübü'l-muhâdarât	59
Kütübü't-tevârîh	44
Kütübü'l-Fürs	102
Kütübü't-tıb	41

Vakfiye metninde, vakfedilen eserlerin isimleri tek tek belirtilmiştir. Şimdilik bütün kitapların isimleri verilmeyecek, sadece tasavvufla ilgi-

³³ Vakfiyenin fotokopisinden bir nüsha almamıza müsaade eden muhterem Hayrettin Algın'a teşekkür ederim.

li eserlerin dökümü aktarılacaktır. Bu eserler, pek yaygın olmayan bir isimlendirmeye; *Kütübü'l-ulûmi'z-zevâcire* başlığıyla şöyle sıralanmaktadır:

İhyâu Ulûmi'd-Dîn (5 cilt)
Fevâyihu Miskiyye
Avârifü'l-Ma'ârif
Büstânu'l-Ârifîn
Tebyînü'l-Mehârim
Minhâcü'l-Âbidîn
Seb'ıyyât
Tenbîhu'l-Gâfilîn
Mecâlis-i Rûmî
Riyâzü's-Sâlihîn
Tezkiretü'l-Muhibbîn
Hukûku İbveti'l-İslâm
Viâye bi-Vasiyyeti'l-Mürîdîn
Seyyid Alizâde Şerh-i Şer'ıyye
Tarîkat-ı Muhammediyye
Hocazâde Şerh-i Tarîkat
Kenzü'l-Ubbâd
Zevâcir-i İbn Hacer
Cild-i Sâni Mürşid-i Enâm Şerh-i Şirâ
Mizânu Şa'rávî
Şa'ráni fî Ecvibeti's-Súfiyye
Müdhîş fî'l-Mev'ize
Şerhu's-Sudûr fî Ahvâli'l-Kubûr
Kenzü'l-Esrâr
Fasl-ı Hitâb
Resâil-i Gazzâlî
Şerh-i Ahlâk-ı Adûdiyye
Muhammediyye
Kuşeyri Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ
Muğni'n-Nâsibîn
Ta'limu'l-Müte'âllim

Dâvûd-ı Kayserî Şerh-i Fusûs
Dâvûd-ı Kayserî Şerh-i Tâiyye
Seyyid Alizâde Şerh-i Kasîde-i Bürde
Şerh-i Tâiyye ma'a Şerh-i Emâlî
Ahmed Bunî Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ
Fusûl-i Erba'în li'l-Gazzâlî
Hulâsatü'l-Hakâik
Sırâtü'l-İslâm
Câmi'ü'l-Ezbâr
Makâmâtü'l-Uşşâk
Şirâzî Şerh-i Tâiyye
Şerh-i Kasîde-i Bürde
Ahlâk-ı Alâî
Fevâiyih-i Miskiyye
Şerh-i Birgivi ve Gayrihî
Aliyyü'l-Kârî Bedru'r-Reşîd ve Hediye...
Mecmûa-i Resâil
Şerh-i Ta'limü'l-Müte'allim
Muhammediyye
Fusûl-i Âdâbi's-Şer'iyye
Terceme-i Bedî'ü'l-Ebrâr
Kitâb-ı Âdâbi'l-Kübrâ
Kıt'a İhyâu Ulûm li'l-Gazzâlî
Kürdî Şerh-i Kasîde-i Bürde
Ravzatu'l-Abbâr
Ziyâü'l-Kulûb Şerh-i Cilâi'l-Kulûb
Recep Efendi Şerh-i Tarîkat-ı Muhammediyye
Şerhu'l-Hemziye İbn Hacer Heytemî
Nisfu's-Sânî Ravzatü'l-Ulemâ
Tiryâku'z-Zünnûb li-İbn Cevzî
Nefhât Sadrî-i Konevî
Kaşânî Şerh-i Fusûs
Nakdü'n-Nusûs Şerh-i Nakşi'l-Fusûs li'l-Câmi'
Kaşânî Şerh-i Tâiyye

İbn Hişâm Şerh-i Bânet Suâd
el-Mustevfir li-İbn Arabî
Resâilu İbn Kemâl
Câmi'ü's-Şurû' Şerh-i Şir'a
Nesru'l-Mehâsin
Tezkire-i Kurtubî (2 cilt)
Muhtasar Tezkire-i Kurtubî
İzhârü'r-Ravdât ma'a Ahvâl-i İtfâru'l-Müslimîn
Fetâvâ-yı Süfîyye
İbn Allân Şerh-i Tarîkat
Maksâdu'l-Aksâ Şerh-i Esmâ'i'l-Hüsnâ li'l-Gazzâlî
İrşâdü'l-Ukûl
İlelü'l-İbâdât
Vasâyâ-yı Şeyh-i Ekber
Tırâzî Şerh-i Kasîde-i Bürde
Resâil-i Hüddâyî Efendi
Bahâî Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ
Şerh-i Ta'îmu'l-Müte'allim ma'â Şerh-i Bedru'r-Reşîd
Hâlid Ezherî Şerh-i Kasîde-i Bürde
Atufî Şerh-i Kasîde-i Bürde
Şerh-i Emâlî ma'a Şerh-i Kasîde-i Bürde
Züdü'l-Mütezevvicîn Şerh-i Zuhru'l-...
Miftâhu'l-Gayb ma'a Nusûsi li-Sadriddîn
Ta'arruf ma'a Gayribî
Şerh-i Ta'arruf
Kitâb-ı Tevvâbîn
Kıt'a Fütühât-ı Mekkiyye fi'z-Zekât ve's-Savm
Müntehâb İhyâu Ulûm
Ezharu'r-Ravdât
Feth-i Rabbânî li-Abdülganî
Ahlâk-ı Nâsrî
İklîdu'l-Ferîd ma'a Şerh-i Tabriku'l-Iklid li-Abdülganî
Havâss-ı Kur'ân ma'a Resâil-i Arabî
Reşbu'z-Zülâl fî Mustalâhı Ehli'l-Hâl li-İbn Arabî

Mevâki'u'n-Nücum li-İbn Arabî
Letâifu'l-A'lâm Istilâhât-ı Sûfiyye
Miftâhu'l-Felâh
Minhâcu'l-Ubbâd li'l-Fergânî
Şerb-i Hamriyye
Tenvîr fî İskâti't-Tedbîr ma'â Letâif-i Minen
Câmî Şerb-i Fusûs
Cendî Şerb-i Fusûs
Şerb-i Ankâ-yı Mağrib li-İbn Arabî
Münthe'l-Medârik Şerb-i Tâiyye Fâriziyye li'l-Fergânî
Mürşid-i Mütebbih ma'â Ta'îm-i Müte'allim ve Vasîyyeti
İmâm Azâm ma'â Şerhibâ
Ehvâl-i Kıyâme ma'â Dürri'l-Vâizîn
Istilâhâtü's-Sûfiyye ma'â Resâil-i Âber
Cânibu Garbî fî Müşkilât-i İbn Arabî
Enîsü'l-Vahîd ve Ravdatu'l-Mürîd
Mecidî Şerb-i Esmâ-i Hüsnâ
Enîsü'l-Ârifîn
Kasîde-i Tâiyye li-İbn Fâriz
Şerb-i Hikem li-İbn Atâ
Menhecü's-Sıdk ve't-Tabkîk
Şerhi-i Menâzilü's-Sâirîn
Cevâhiru'l-Bihâr
Sübülü'r-Reşâd fî Fadli'l-Cihâd
Fusûs İbn Arabî
Şerb-i Fusûs li-Yazıcızâde el-Gelibolî
Nısf-i Sâni Zübretü'r-Riyâz
Tercemetü'z-Zebûr
Kıt'â Futühât-ı Mekkiyye
Hayâtü'l-Kulûb
Câvidânî
Ravdu'r-Riyâhîn fî Hikâyâti's-Sâlihîn
Şerb-i Tercümânü'l-Eşvâk li-İbn Arabî
Esne'l-Metâlib fî Salâti'l-Ekârib

*Hallu'r-Rumûz ma'a Keşfi'l-Esrâr ve Şerb-i Hâl-i Evliyâ
Tabmîs-i Kasîde-i Bürde Kasîde-i Vitriyye
Tabmîs-i Kasîde-i Vitriyye
Kara Yahya Şerb-i Şir'a
Âdâbu's-Sülûk
Cilâu'l-Kulûb ma'a İnkâzî'l-Hâlikîn ve İkâzî'n-Nâimîn
Sirâcu'l-Kulûb Şerb-i Cilâlu'l-Kulûb
Ferâid-i Kemâl Paşa ma'a Hâşiye-i Çağminî
Enîsü'l-Müste'nis ve Revnâku'l-Mecâlis İbn Cevzî
Acâib-i Melekût
Şerb-i Fusûs ma'a Resâil-i İbn Arabî
Redd-i Fusûs li-Sa'düddîn ve Redd-i Gazzâlî li'l-Kürdî
Menhiyyât
Şerb-i Kasîde-i Bürde
Gülşennâme ma'a Me'âşü's-Sâlikîn li'n-Nurbalş
Tebîrât-ı İlâhiyye li-İbn Arabî ma'a Âher
Şerb-i Ebyât-ı Ta'lîmî'l-Müte'allim ma'a Şerhibî
Tasîre li-Ehli'l-Basîre
Mesâlik-i Hafâ fî Vâlidî Mustafa li's-Suyûtî
Halîsetü'l-Hakâik
Mübâhu'z-Zalâm fî'l-Müstağisîni bi-Hayri'l-Enâm
Minhâcü't-Terâcim ma'a't-Tecelliyâtı ve's-Şecer İbn Arabî
Şe'âir ma'a Fusûl-i Hamse ve Zâdü'l-Mukullîn İbn Arabî
Kasîde-i Tantarânî (?) ma'a Şerhibâ ve Resâil fî't-Tasavvuf
İşârât-ı Evliyâ ma'a Tefellüs-i İblîs
Esrâru't-Tahâre ma'a Hakâiki's-Salât
Mürşidü's-Sâlikîn
Tarikatnâme Kutbüddîn Dimeskî
Tuhfetü'l-Muhtâc ma'a Tâci'l-Arûs
Müntehâb Keşfü'l-Esrâr
İrşâdu'l-Ukûl
İlelü'l-İbâdât
Absenu'l-Mehâsin
Ahlâk-ı Muhsinîn ma'a Ahlâk-ı Hoca*

Şerb-i Hasâyısu'l-Muhammediyye
İbkâmu'l-Hikem li-Şerhi'l-Hikem
Hizbu'l-A'zâm
Şerb-i Hizbu'l-A'zâm li-Şerhi Tarikat li'l-Kürdî
Miškâtü'l-Envâr
Meded-i Faiz Şerb-i Táiyye İbn Fâriz li'l-Alevî
Mevâidu'l-İrfân li'l-Mısri

1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra bugünkü adıyla Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ne "Haraççioğlu" bölümü adıyla intikal eden bu nadide eserler bize ve dünyaya kaynak olmaya, ışık tutmaya devam ediyor.³⁴ Burada bir soru da sorulabilir: Kütüphanede görevli olanlar, okuyuculara Haraççioğlu'nun vakfiesinde yer alan ifadelere uygun davranabiliyorlar mı?

VI. XVIII. Yüzyılda Bursa Mahalleleri

Cizyedârzâde Hüseyin Ağa tarafından 1174/1760 tarihli vakfiye ile kurulan Nakşî-Müceddidî dergâhı ve kütüphane, 1183/1769, 1186/1772, 1194/1780, 1196/1782 tarihli vakfiyelerle takviye edilmiştir. Bu müesseselerin harcamalarına tahsis edilen gayrimenkuller vakfiyeler ile tespit edilirken Bursa şehrinin merkezinde ve bazı ilçelerinde yer alan yüzden fazla mahalle isimi de verilmiştir. Bu tespitler şehir tarihi açısından önemli olmalıdır. Vakfiyelerde ismi geçen mahalleler alfabetik olarak şöyle sıralanabilir:

.....	Bâb-ı Zemîn
Abdal Sultan Mehmed	Balıkpazarı Sûkunda
Ahmed-i Daî	Bayezid Paşa
Alâüddîn	Bazar-ı Milh
Ali Paşa	Cafer Hoca
Baba Zâkir	Cami-i Atik Mah. (Mudanya)
Bâb-ı Sicn	Cami-i Kal'a

³⁴ Bursa'da hizmet veren diğer tekke kütüphaneleri için bkz. Hasan Basri Öcalan, "Bursa Dergâh Kütüphaneleri", *Osmanlı Kültüründe Bursa* içinde, İstanbul 2003, s. 74. Ayrıca bkz. Tuncer Gülensoy, "Bursa Haraççioğlu Kitaplığında Bulunan Türkçe-Yazmalar Üzerine Notlar", *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı*, Ankara 1971, s. 237.

Cami-i Kebîr	İstabl-ı Bayezid
Cumalıkızık-Kestanelik	İbn İshak
Çardak	İbrahim Paşa
Çelebi Sultan Mehmed Han	İmâret-i İsa
Çerağ Bey	İncirlice
Çırak Bey	İsa Bey
Çıraklı Bey	İsa Bey Fenârî
Darbhâne	İshak Paşa
Dâye Hatun	İshak Şah
Debbağlar Sûkunda	Kademerî
Değirmenlikızık	Kal'a-i Umur Bey
Elmalık	Karamazak demekle maruf Şeyh Abdurrezzak Mah.
Erzincanî	Karaşeyh
Filibos	Kavaklı
Gemlik	Kestel (Karye)
Gemlik (Kasaba)	Kız Yakub
Gemlik (Kazası) Tuzhisarı arazi- sinde	Koca Nâib
Gemlik (Tuzhisarı)	Maksem
Geyli Şiblî	Manastır (Medine-i Mudanya)
Hacı Baba	Mansur Bey
Hacı İlyas	Mantıcı
Hacı İlyas	Mecnûn Dede
Hacı İskender	Mihalic (Çırapazarı Mah.) Kasa- bası
Hacı Sevinç	Monla Gürânî
Hacı Yakub	Mudanya (Kasabası) Musa Bey Mh.
Hacılar	Mudanya (Medine) Ömer Bey Mh.
Hamamlıkızık (Karye)	Mudanya kasabasında Parmak- kapu kurbünde
Hayreddin Paşa	Nakkaş Ali
Hızır İlyas (Mudanya)	Namazgâh
Hoca Ali	
Hoca Alizâde	
Hoca Mehmed (Muhammed) Karamanî	

Odunluk (dimekle ma'ruf mevkîde)	Şihâbüddin
Ömer Bey (Mudanya)	Tacirler Sûkunda
Sa'dî Fakih	Taşkun
Sağrıçı Sungur	Tekye-i Atik (Medine-i Mudanya)
Selçuk Hatun	Tuzhisarı (Gemlik)
Seyyid Erzincanî	Umur Bey
Seyyid Hüseyin Erzincanî	Uzunçarşı
Sivâsîler	Ümnî Bey
Sultan Orhan	Veled-i Helvâyî
Süzenkafen	Veled-i Kazzâz
Şehreküsdî	Veled-i Vezir
Şeker Hoca	Veled-i Yanic
Şemsüddîn	Veli Şemseddin
Şeyh Hamid	Yiğit Köhne
Şeyh Paşa	Yiğitcedid
Şibli	Zağferanlık

Bu arada Osmangazi Belediyesi, Cizyedârzâde külliyesinin onarımı meselesini gündemine almış bulunmaktadır.

VII. Bursa Hindîler Tekkesi

Bombay-Bursa hattının önemli duraklarından biri de Hindîler Kalendarhânesi'dir. Yazımızın başında konuya temas edilmiş ve kurucu şeyh Mehmed Şemseddin Hindî'nin tıpkı Abdal Murad gibi fetihten önce bu şehre gelenlerden olduğu belirtilmişti. Sözkonusu dergâhta hizmet veren diğer postnişinlerin isimleri şöyle sıralanabilir:

1. Mehmed Şemseddin Hindî (ö. ?)
2. Abdullah Efendi (ö. 1198/1783)
3. Ahmed Neşatî Efendi (ö. 1206/1791)
4. Mehmed Halîfe (ö. 1264/1847)
5. Mehmed Hindî (ö. 1274/1857)
6. Abdurrahman Efendi (ö. 1300/1882)
7. Mehmed Hindî (ö. 1316/1898)

8. Abdülkadir Efendi (ö. 1328/1910)
9. Ramiz Efendi (ö. ?)
10. Mehmed Nuri Efendi (ö. ?)
11. Abdullah Efendi (ö. 1349/1930)

Tekkenin kurucu şeyhi gibi Hindistan bölgesinden gelen son şeyh Abdullah Efendi'nin hayatı ile ilgili verdiği bilgileri *Yâdigâr* sahibi Mehmed Şemseddin Efendi aracılığıyla aktarıyoruz:

“Mûmâileyhin terceme-i hâli kendi tarafından gönderilmekle ber-vech-i zîr tastîr olundu. Mûmâleyh Hindistan'ın Pencap hıttasında Lahor beldesi muzâfâtından Celender Medbûc (?) kasabasında tarîk-i Nakş-bendî muhibbânından Çemendâr Hasan Efendi'nin sulbünden 1265 tarihinde tevellüd itmiş. Henüz on yaşında iken pederi müteâki-ben vâlidisi vefat itmekle pederinin şeyhi nezdinde ikâmet ve bir müd-det sonra Rusya muhârebesine iştirâk iden Hindîlerle beraber 1292 tarihinde Dersaadet'e gelmiş. Ba'de'l-musâlaha Hicaz'a azîmet ve iki se-ne kadar mücâveret itmiş.

Ve bir aralık Medîne-i Münevvere'ye giderek meşâyih-ı Nakşbendiyeye'den Hindî Şeyh Mazhar Efendi'nin zâviyesinde kalmış. Ve tekrar seyahate çıkarak Mısır, Bağdat ve sair mahall-i ziyaret olan beldâtda geşt ü güzâr ve Afrika'da, Trablusgarb ve Fas'a azîmetle Sahrâ-yı Kebîr'de Sakiyyü'l-Hamrâ'da iki sene karâr itmiş ve tarîk-i Kâdiriyye'den eş-Şeyh Ma'a'l-yakîn dimekle ma'rûf zâtın nezdinde bulunarak kendisine intisâb eylemiş, bi'l-âhire Şam'a oradan Hama'ya gelerek 12 Cemâziye'l-evvel 1314 tarihinde nesl-i Gavs-ı Geylânî'den eş-Şeyh Abdülceb-bâr b. eş-Şeyh Mehmed Mükrim Efendi'ye tecdid-i bey'atla 8 Rebî'u'l-âhir 1319 tarihine kadar ikmâl-i sülûke gayret itmiş ve âhiren Dersaadet'e gelerek birkaç sene ikamet itmiş. Ve bâlâda yazıldığı vechile Burûsa Hindîler Tekyesi'ne intihâb olunarak gönderilmiştir.

Burûsa'da şeyh olduğunu azîzine arz itmekle kendisine icazet-nâmesi posta ile irsâl olunmuşdur. El-yevm dergâhın hıdmetiyle meşgul olup selefti zamanında tahrîb olan mahalleri i'mâr, vâsi' olan bağçeye ağaçlar, fidanlar dikerek zamanını imrâr itmektedir.

Tekâyânın insidâdından sonra semâ-hâne ve selâmlık dâirelerini harâb olmağla enkâzını Evkâf satdı. Abdullah Efendi'nin gözlerine amâ sârî oldu. Berâ-yı tedâvi İstanbul'a gitmiş ise de 10 Safer 1349/7 Temmuz 1346 vefat itmekle Merkez Efendi Kabristanı'na defn olunmuşdur.”³⁵

35 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 594. İstanbul'daki Hindîler Tekkesi için bkz. Tanman, “Hindîler Tekkesi”, s. 67. Bursa Maksim'de dergâh kuran Ahmed Hüsameddin Efendi'nin icazet verdiği sûfilerden bir kısmının Hindistanlı olduğu bilinmektedir.

VIII. Bazı Şikâyetler

Tekkelerin yönetiminde zaman zaman problemler yaşanmıştır. Özellikle zengin vakıflara sahip olan dergâhları yönetmek, bazı kim-selerin iştahlarını kabartmıştır. Mahkemelere intikal eden konu ile ilgili pek çok olay vardır. Yabancı insanlara hizmet veren Hindîler/Öz-bekler gibi dergâhlarda daha farklı meseleler ortaya çıkmıştır. Bunlar-dan birisi de Şeyh Efendi'nin sözkonusu bölgelerin dil ve kültürlerine âşinâ olup olmaması meselesidir. 1256/1840 tarihli bir mahkeme bel-gesi bu konuya ışık tutmaktadır:³⁶

“Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyun-ı mülûkaneme mülhak evkâfdan mahrû-se-i Burûsa'da vâki' Hindîler Kalenderhânesi vakfının vazife-i muayye-ne ile tekyenişinlik cihetinin Hindî meşâyihüne tevcihi te'âmül-i kadî-minden iken cihet-i mezkûre tarih-i muhtelif ve tedâvül-i eyadî ile ber takrîb el-Hâc Mahmud Halife İbn Abdullah el-Hindî'ye tevcih olun-muşlar ve mûmâileyh Hind meşâyihinden olmaması cihetiyle Hind fu-karâsı beynlerinde mûnâzaât-ı kesîre derkâr ve ol vecihle hakkında bi'd-defe'ât iştikâ vukû bulmakda idüğü âşikâr bulunmuş olduğundan mâ'adâ şeyh-i mûmâileyh bazı mesâlih zımında akdemce der-i aliyye-me geldiği esnada mahallinde tarafından tevkil eylediği kimesne Keşmi-rî olarak kendi cinslerinden olmadığı ve lisanlarını dahi bilmediği ecil-den fukarâyı taziyk ve tekye-i mezbûrede şeyh olanlar kendi cinslerin-den olub lisanlarını tefhîm eylediği taktirde fukarâ-yı Hindî'nin istirâ-hatlerini mûcib ve isticlâb-ı deavât-ı hayriyyem müstevcib olacağı rehîn-i tetkîk olduğundan mahrûse-i mezbûrede hayli müddetten beri ikâmet üzere olan Hindî meşâyihinden Şeyh Mehmed Halife münzeviyyu'l-mizâc ve daima tedrîs ile meşgul olarak bi'l-vücûh sezâvâr-ı inâyet ve şâ-yân-ı merhamet-i seniyyem olduğu emr-i celî ve binâberîn meşihat-ı mezkûrenin ehl ü erbâbı bulunduğuna binaen meşihat-ı mezkûrenin mûmâileyh el-Hâc Mahmud'un ref'inden mûmâileyh Hindî Şeyh Meh-med Halife'ye tevcihi hususu Hüdâvendigâr ferîki emîrû'l-ümerâi'l-ki-râm İsmet Paşa damet meâlihi ile a'zâ-yı meclis-i memleket tarafların-dan mukaddem ve muahhar bâ-mazbata inhâ olunmuş olmakdan nâşi keyfiyet-i kuyûdu ba'de'l-ihrac iktizâsı mevâlî-i izâmımdan İstanbul pâ-yesini hâiz hâlen evkâf müfettişi akdâ kudâti'l-müslimîn Mevlânâ Meh-med Emin Âsaf Bey zîdet fezâiluhûdan ledel isti'lâm meşihat-ı mezkû-renin Hindî meşâyihine tevcihi müte'âmel olmak cihetiyle mutasarrıfî Hindî meşâyihinden Şeyh İshak Halife'nin hîn-i vefâtında mahlûlûnden mûmâileyh el-Hâc Mahmud Halife'ye tevcih olunarak el-yevm uhde-sinde olduğu kuyûddan nümâyân ve mûmâileyh Şeyh Mehmed Halife

36 Bursa Şeriyeye Sicilleri (BS), C 27/540, 48b.

fi'l-hakîka aslen ve neslen Hindî meşâyihinden olduğu Âsitâne-i 'aliyyemde Horhor kurbünde vâki' Hindîler tekyesi şeyhi ve mazbutu'l-esâmî Hindîler haberleriyle zâhir ve ayân olmuş ise de mûmâileyh Şeyh Mehmed Hindî'nin tehhül olması fukarâ-yı Hindî'nin perişaniyetlerine bâdî olacağı serdiyle mûmâileyh Hacı Mahmud Halife'nin mücerred olduğundan kemâ kân meşîhat-ı mezkûrenin uhdesinde ibkâsına dair (?) Horhor şeyhi ve mazbûtu'l-esâmî Hindiyânın irâd eyledikleri kelimât-ı zâhire, hilâf-ı şer'-i şerîf ve nizâm-ı mer'iyeye münâfi olduğu ve meşîhat-ı mezbûrenin Hindî meşâyihine tevcîhi müte'âmel idüğü emr-i bedîhi ve mûmâileyh Şeyh Mehmed Hindiyü'l-asl olub meşîhat-ı mezkûrenin bi'l-vücûh ehl ü erbâbı bulunduğu ber mûcib-i inhâ icab-ı icrâsı iktizâ eylediği müfettiş-i mûmâileyhin i'lâmî (?) olmağla mûcibince cihet-i mezkûre mûmâileyh el-Hâc Mahmud Halife'nin ref'inden bi'l-ihbâr Hindiyü'l-asl olub meşîhat-ı mezkûrenin idâre ve ru'yetine iktidârı be-dîdar olan mûmâileyh işbu râfi'-i tevkî'-i refi'-i ş-şân-ı hakânî Şeyh Mehmedü'l-Hindî zîde salâhuhûya ber mûcib-i nizâm bi'n-nefs bilâ kusûr edâ-yı hizmet itmek ve tekye-i mezbûre derûnunda ve revendeye it'âm-ı taâm itdürmek ve terk ve tekâsül ider ise ref'inden âhara verilme şartıyla ber mûcib-i teâmül-i kadîm bi't-tevcîh yedine berat itâ olunmak bâbında e'âzım-ı ricâl-i devlet-i aliyemden hâlen evkâf-ı hümayunum nâzırı iftihâru'l-e'âlî ve'l-e'âzım Nu'mân Mâhir Bey dâme uluvvuhû tarafından i'lâm ve a'lemü'l-ulemâi'l-mütebâhhiirîn efdalu'l-fudelâi'l-müteverri'in bi'l-fi'l Şeyhülislâm Mekkizâde Mevlânâ Mustafa Âsım edâmallâhu Te'âlâ fezâilehû cânibinden işaret olunmuş olmağla mûcibince tanzîm olunmak fermanım olmağın hakkında mezîd-i inâyet-i padişahânem zuhûra gelüp 1256 senesi Ramazânü'l-mübarekin 23. günü tarihiyle müverrah verilen rü'ûs-i hümayunum mucibince bu berât-ı hümayunumu virdim ve buyurdum ki mûmâileyh Şeyh Mehmed el-Hindî zîde salâhuhû meşîhat-ı mezkûreye mûmâileyh el-Hâc Mehmed Halife'nin ref'inden şart-ı mezkûr üzre mutasarrif olub bundan evvel tekye-i mezbûreye şeyh olanlar vazife-i muayyenesini ne vecihle ahz idegelmiş ise mûmâileyh dahi ol vecihle ahz iderek meşîhat umuruna taraf-ı âhardan hiç ferd mâni' ve müzâhim olmayub dahl ve taarruz kılmalılar. Şöyle bileler alâmet-i şerîfeme itîmad kılalar.

Tahriren fi'l-yevmi's-sâmin-i aşer şehr-i Şevvâlî'l-mükerrerem li-sene sit-tin ve hamsîn ve mieteyn ve elf."

IX. Farklı Bir Şeyh

Gerek dinî-ilmî gerekse ticarî gayelerle Bursa'ya gelen Hindistanlı Müslümanlara kucak açan dergâh, asırlar boyunca bu hizmetini sürdürmüştür. Bilindiği gibi dergâhların temel görevi, tasavvufî bakış açısını

insanlara sunarak onları bu kültür atmosferinde terbiye etmektir. Söz-konusu faaliyetin temel unsurlarından biri de daha önceki asırlarda yazılan tasavvufi eserlerdir. Tekke şeyhleri sözkonusu eserleri kaleme alan sufleri derin bir sevgi ile sever, onların eser ve düşüncelerine teslim olur ve onları güçleri nisbetinde etrafında bulunan insanlara aktarırlar.

Çok istisnâî de olsa bazı tekke şeyhleri hayatlarının bir döneminde tasavvuf dünyasının önemli şahsiyetlerine ve onların fikirlerine karşı çıkmıştır. Ender rastlanan bu “tıp”lardan biri de Bursa Hindiler Kalendarhânesi’nde postnişin olarak görev yapan Hindistanlı Abdurrahman Efendi’dir (ö. 1300/1882). Yine Mehmed Şemseddin Efendi’nin eserine başvuralım:³⁷

“O esnada meçhûlü’l-ahvâl Hindiyü’l-asl Abdurrahman b. Abdullah nâm bir kimse dergâhda mukîm bulunmağla Mehmed Emin’e istihkâk kesb edinceye kadar vekil tayin idilmiş. Merkûm Abdurrahman tahsîl-i ilim itmiş ve lisân-ı mâderzâdı olan Fârisî’de de mâhîr ashâb-ı cezîreden olmağla çocuğun vâlidesini iknâ iderek kendisine tezvîc itmiş. Aradan bir müddet geçerek çocuğa bir tertib ma’cûn yidirmekle çocuk irthâl itmiş. Bunun üzerine kendisinden şüphe olunarak taht-ı tedkîke alınmış, birçok tedkikât olunmuş. Fâil-i cürüm olduğu tahakkuk itmek üzere iken her nasılsa ilm ü fazlına hürmet ve bazı ahbâb-ları tarafından sahâbet olunarak yakayı kurtarmış.

Bu meseleden bir sene mürûrunda dergâh-ı mezkûr uhdesine tevcih olunmak üzere 11 Receb 1275 tarihli i’lâmda evvel Mehmed Emin’e vekil olmak üzere 8 Safer 1274 tarihli i’lâm ve mazbata der-i devlet-medâra arz olunmuş ise de mezbûr Mehmed Emin’in vukû’-ı vefatına mebnî vekil-i mezbûrun uhdesine tevcihi arz olunmuş ve 9 Ramazan 1275 tarihinde beratını istihsâl itmiş.

İşte bu şahıs tedrici tedrici Burûsa’da bir hayli avâne peydâ iderek dergâhta ders okutarak Fârisî ta’lîm itmekle ilm ü fazlına tasdik ve kendisine emniyet hâsıl ittirdikten sonra Aliyyü’l-Karî ve Sa’deddîn-i Teftâzânî gibi zevâta isnadla cemî’-i evliyaullâh aleyhinde idâre-i kelâma başlamış. Ve git gide bu tohm-ı fesâd semere-bahş olmuştur.

Evliyâullâhın bazı merâtibden söyledikleri müevvel kelimât-ı kudsiyelerini mahza küfür add ile Cenâb-ı Şeyhi’l-Ekber Muhyiddin el-Arabî ve Hazret-i Mevlânâ-yı Rûmî ve’l-hâsıl ne kadar kibâr-ı mutasavvife var ise tekfir ittikten sonra küfürlerine kâil olmayanların da küfrüyle beraber kendilerine iktidâ caiz olmayacağından bahsle birçok sâdedilânı ikna ve bu meyanda ba’z-ı ulemâya da kendi fikr-i bâtilını tasdik ke muvaffak olmağla beyne’l-ulemâ bir tefrika husûle getirmiş.

37 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 591-592.

Ulemânın bir kısmı müftü-i belde fâzıl-ı bî-müdânî Uşşakî Hacı İbrahim Efendi ve ona tâbi‘ mütebahhirin-i muhakkikîn kelimât-ı evliyâullâhı tevîl ve hakk-ı âlilerinde hüsn-i zanla ta‘zîm muhalifleri ise bilakis merkûm Hindi‘ye tarafdâr olub hafezanallâh Burûsa’da büyük bir ihtilâl zuhûruna bâ‘is olacağı, muhaliflerin günden güne tezâyüd iden ta‘n u teşnî‘leri sûret-i aleniyyede hatta kahvelerde mu‘ârazayı mûcib cânibinden bir mazbata tanzim olunarak atebe-i aliyeye arz olunmağla müfsid-i merkûm leyleden Dersââdet’e aldırılmış.

İlmiyle iğfal iderek Dersââdet’de ba‘z-ı küberâyı da iknâ itmekle Matbû‘a-yı Osmâniyye’ye musahhih ta‘yin olunmuş ise de ba‘z-ı kütüb-i nefiseyi tashîh sûretiyle tahrîf ittiği anlaşıl原因 olarak hâmisî de o günlerde vefat itmekle matbaadan çıkarılmış. Dûcâr-ı sefâlet olduğu hâlde şurada burada sürünerek mahv ü helâk olmuşdur. Ne çare ki bundan sonra Burûsa’da sâbıkı vechile ulemâ vü meşâyihin müttehiden ü müttefikân ictima‘ları munkatı olmuş.

Ve o tefrika el-yevm devam itmekte bulunmuşdur. Cenâb-ı müellifi’l-kulûb, İslâm beynindeki bu tefrikaları izâle ile mahabbet-i dâniyye vü uhuvvet-i İslâmiyye ilkâ buyursun.

Müfsid-i merkûmun fikrini reddeden sâbıkı’z-zikr müftü-i belde merhûm Hacı İbrahim Efendi Hazretleri tarafından akâid-i İslâmiyyeyi ve evliyâullâhın makâm u merâtibini müşîr bir kitâb-ı latîf telif buyurmuşlar.

O vakt İstanbul kadısı olub bi’l-âhire kadıasker ve Meclis-i Meşâyih nâzır olub 2 Şaban 1319/2 Teşrîn-i Sâni 1317 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ iden Çerkes Şeyhizâde Hacı Tevfik Efendi Hazretleri tarafından da *Levâihü’l-Kudsîyye* ismiyle bir risâle tasnif olunarak işbu akâid-i nahife redd ü tezyîf olunmuşdur.

Merkûm hakkında bazıları İngiliz tebaasından ve Mecûsî mezhebinden olub beyne’l-İslâm tefrika bırakmak üzere memur olduğunu nakl idiyorlar ki şu ahvâl ma‘kuliyyetini insana tasdîk itdiriyor.

Nasıl câhilâne bir guluvdür bu ki Cenâb-ı Şeyhü’l-Ekber’in te’lifâtı bin adedi mütecâviz diyorlar. Değil telif ü tahrîr bu kadar asârı okumaya insanın ömrü kâfi değildir. Munsifâne düşünenler bunun kerâmât-ı ilmiyye olduğunu şübhe itmezler. Hakâik-i İslâmiyye şöyle dursun, ancak bu mu‘terizler ilm-i sarfa dair bir eser vücûda getirebilmişler mi? Allah insaf virsin. Ne diyelim?”³⁸

38 Hindistan Müslümanlarının Osmanlı’ya ve hilâfete bağlılıkları ile İstiklâl Harbimize bakış açıları için bkz. Müşîr Hüseyin Kıdvâi, *Osmanlı’nın Son Dostları Hind Altkıtasında Türk İmajı*, nşr. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2004. Falih Rıfkı Atay başkanlığında 1943 yılında Hindistan’a giden heyetin temasları ve aldıkları tepkiler için bkz. Osman Nuri Ergin, *Türk Eğitimi Tarihi*, İstanbul 1977, c. V, s. 1696.

Netice

Bütün bu bilgiler bize Buhara-Bombay-Bursa hattında işlenen dantelin iç örgüsü hakkında bilgi vermektedir. Çağımızın ulaşım imkânlarına göre çok zor şartlar altında bu insanlar uzun mesafeleri kat etmiş, gönüllerini tatmin edecek olan ses ve sadayı, sevgi ve sevgiliyi bulabilmek için seyr u sefere çıkmışlardır. Bu mübarek yolcular sayesinde iraklar yakın olmuş, Ubeydullah Ahrâr, Bâbü'r Şah'ın gönülünü fethetmiş, tasavvufî neşve Güney Asya'ya oradan da Batı Asya ve Anadolu'yu kuşatmıştır. Buhara-Bombay-Bursa hattında kaleme alınan eserler ise dünya var oldukça değerini muhafaza edecek, yeni “fetih”lere imza atacaktır.³⁹

39 Hint ülkesi ile Osmanlı ülkesi arasındaki bu “gönül yaralarını sarma” faaliyeti “beden yaralarını sarma” alanında da gerçekleşmiştir. Son örneklerinden biri için bkz. Mesut Çapa, “Balkan Savaşında Kızılay”, *OTAM*, sy. 1 (1990), s. 89.

